



V.O.B.o.W.

nr. 99 augustus 2018

België-Belgique
P.B.
8800 Roeselare 1
BC 6675
P 409155

WEST-VLAAMSE ARCHEOKRANT

West-Vlaamse Archeokrant: Driemaandelijks tijdschrift, jaargang 26,
afgiftekantoor Roeselare, Uitgever: V.O.B.o.W. vzw & WAR

Ondernemingsnummer: 414135857

Maatschappelijke zetel: Bergeikenstraat 48, 8800 Roeselare
Verantwoordelijke uitgever en verzending: Jozef Goderis
Bergeikenstraat 48, 8800 Roeselare (Rumbeke), 051/22.27.20



WEST-VLAAMSE ARCHEOKRANT

nr. 98 augustus 2018

COLOFON

Redactie: Jozef Goderis, Hendrik Hameeuw

Adres: Bergeikenstraat 48, 8800, Roeselare - Rumbeke, 051/22.27.20

Werkten mee aan dit nummer: Johan Buyse, Roland Frits Coghe, Marcel Danau, Jozef Goderis, Hendrik Hameeuw, Willem Hantson, Jos Vanackere

Vormgeving: Hendrik Hameeuw, Jozef Goderis.

Foto's en illustraties: Marcel Danau, Jozef Goderis, Hendrik Hameeuw, Willem Hantson, Maria Pype, Jos Vanackere

V.O.B.o.W.-lidmaatschap 2018: wordt betaald op rekening BE 22 4669 1679 9147 (BIC KREDBEBB) van V.O.B.o.W.-vzw. Vaste leden betalen € 26. Gewone leden € 21. De vier Archeokranten per jaar zijn ook voor niet-leden beschikbaar voor €12. Zij verschijnen in februari, mei, augustus en november.

Inleveringsdatum bijdrage eerstvolgende nummer: vóór 15 oktober 2018.

Verzendingsdienst West-Vlaamse Archeokrant:

Jozef Goderis, Bergeikenstraat 48, 8800 Roeselare. 051/22.27.20 jozef.goderis@skynet.be

Copyright 2018, West-Vlaamse Archeokrant - Jozef Goderis en Jos Vanackere

Overname is toegelaten mits verwijzing naar onze uitgaven. Elke auteur is verantwoordelijk voor de inhoud van zijn bijdrage. Voor gehele of deels overname is voorafgaande toestemming van de auteur vereist.

V.O.B.o.W. vzw is aangesloten bij Herita: krachtenbundeling Erfgoed Vlaanderen, Het Forum voor Erfgoedverenigingen en Open Monumentendag Vlaanderen

www.vobow.be



TWEE EXTRA WRIJFSCHAAL RANDFRAGMENTEN OPGEGRAVEN TE KERKHOVE-KOUTER AFKOMSTIG UIT DE REGIO BAVAY MET DE POTTENBAKKERSSTEMPELS VAN SECURUS EN VICTOR

Marcel Danau

In de West-Vlaamse Archeokrant 95, verschenen in augustus 2017, werden reeds twee in Bagacum Nerviorum, vervaardigde mortaria, voorzien van een pottenbakkersstempel, besproken. Deze droegen de namen van twee minder bekende pottenbakkers, namelijk Vererius en F. Vinis (Danau 2017, 93). De twee toen besproken wrijfschalen met stempel zijn echter niet de enige die in Kerkhove opgegraven werden. Van de twee pottenbakkers waarover dit artikel handelt, Securus en Victor, is laatstgenoemde zeker te rangschikken bij de grotere producenten.



Links: fragment van de binnenkant van een gladwandig mortarium met duidelijk zichtbare gradueel toenemende (van boven naar onder) steenfragmentjes (Kerkhove-Kouter, RAMS00381). Rechts: een typisch voorbeeld van een intact mortarium met gietsluit opgegraven in Bunnik.¹

Vooreerst toch nog eens de definitie van een mortarium of wrijfschaal. Het is een schaal met een gietsluit, waarvan de binnenzijde voorzien is van kleine uit de wand stekende steenfragmentjes. Dit typisch Romeins vaatwerk voor huishoudelijk gebruik was in elke keuken aanwezig en diende om voedsel te vermalen om op die manier papjes, sauzen of pigmenten mee te verkrijgen.

Bagacum Nerviorum² was een belangrijk wegenknooppunt in de Romeinse tijd omdat het enerzijds aan de heirbaan van Boulogne-sur-Mer via Tongeren naar Keulen lag, terwijl er anderzijds van Bavay wegen vertrokken naar Reims, Trier, Doornik, Aardenburg, Velzeke, en Asse. Het hoeft dan ook niet te verbazen dat de Noord-Gallische productieplaatsen

¹ http://www.utrechtaltijd.nl/bekijken/detail/provinciaal-archeologisch-depot-utrecht_1490

² Bagacum Nerviorum, kortweg Bagacum, is het hedendaagse Bavay en was de hoofdstad van de Civitas Nerviorum.



De heirbaan van Boulogne-sur-Mer naar Keulen over Terwaan, Arras, Cambrai, Bavay, Liberchies, Tongeren en Maastricht en de verbindingen van Bavay naar Asse, Velzeke en Aardenburg via Kerkhove.

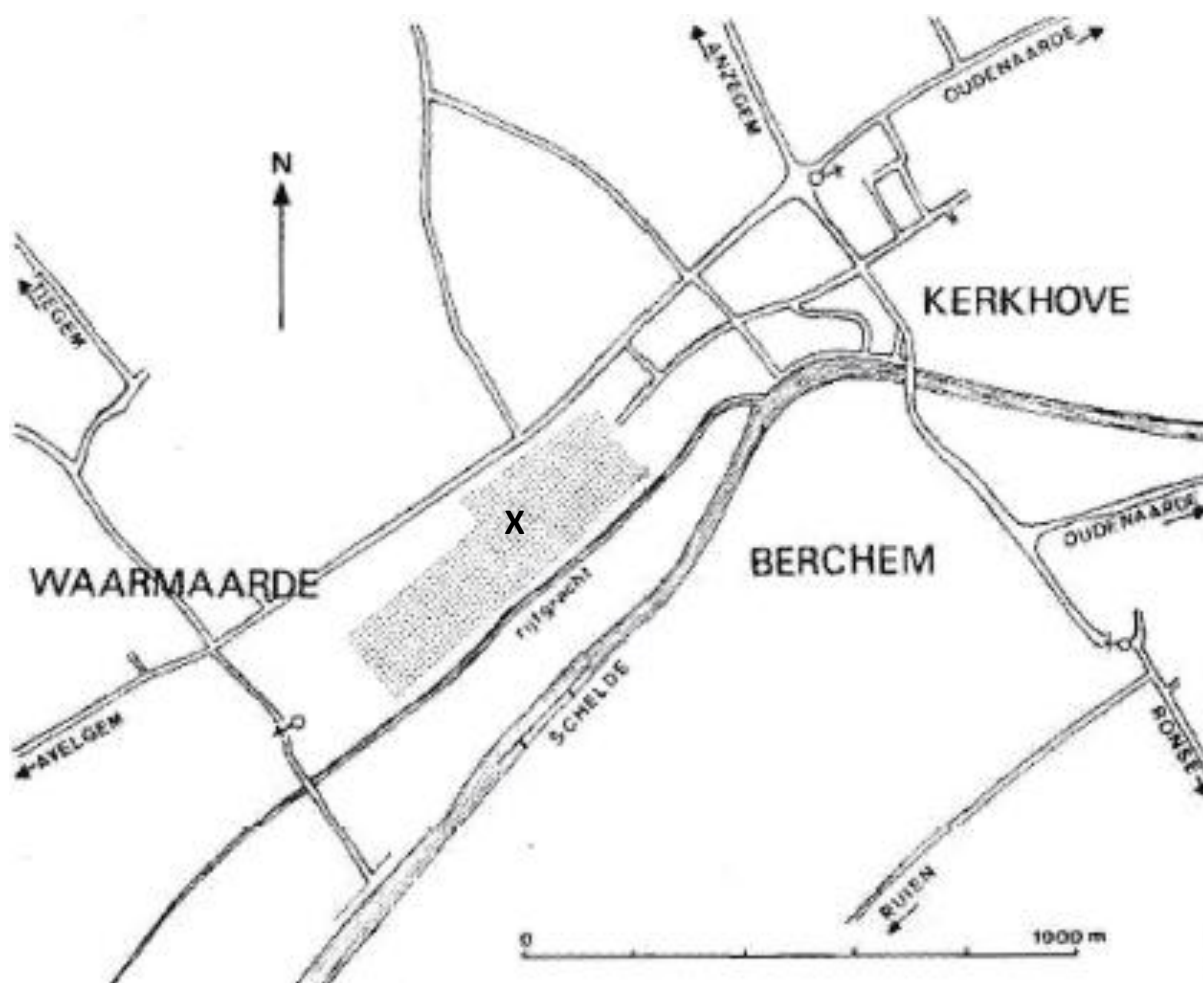
uit Bavay en omgeving veel afzet hadden in onze streken.

De wrijfschalenproductie in Bavay en omgeving begon in de tweede helft van de 1^{ste} eeuw en duurde voort tot in de 3^{de} eeuw. Het baksel van deze mortaria is zeer kalkrijk en vertoont een heldere beige tot lichtbruine kleur. Ze zijn gemakkelijk te herkennen, vergeleken met de schalen afkomstig uit andere herkomstgebieden. De wrijfschalen uit deze regio zijn normaliter van het Stuart 149 type met overhangende rand.

Tijdens het systematisch onderzoek doorheen al het archeologisch materiaal opgegraven te Kerkhove-Kouter³ en bewaard in het RAMS te Waarmaarde, kwamen recent nog twee wrijfschaal fragmenten, voorzien van een pottenbakkersstempel,

te voorschijn. Door de op de randfragmenten aangebrachte vermelding "Ker.82/47bis/5-6" weten we niet alleen dat de opgraving plaats vond in 1982, maar ook welke de context is. De zone, aangeduid als 47bis, heeft een oppervlakte van ongeveer 300 m² en bevindt zich aan de havenkomstructuur in Waarmaarde (De Cock e.a. 1996, 35). 5-6 staat voor laag 5/6, een sterk humeus colluviumpakket, dat grote hoeveelheden aardewerk bevat daterend van het midden van de 1^{ste} tot de tweede helft van de 3^{de} eeuw (De Cock e.a. 1996, 37 e.v.). Het *terra sigillata*-fragment van een versierde kom afkomstig uit het Satto-Saturninus-atelier van Chémery-lès-Faulquemont; dat besproken werd in de West-Vlaamse Archeokrant nr. 98, is eveneens afkomstig uit dezelfde zone 47bis, laag 5/6 (Danau 2018, 60).

³ In de literatuur staat deze site ook bekend als Waarmaarde-Kouter



Het plan van de site (De Cock e.a. 1996, 34) en de plaats van de opgraving (aangeduid met een X)

Het eerste fragment (RAMS00451) vertoont zowel links als rechts van de gietuit de stempel van Securus. De hier besproken wrijfschaal met overhangende krulrand is van het zeer frequent in Bavay vervaardigde type Stuart 149.

Van deze pottenbakker werden in het Noord-Franse Bavay 7 stempels van 5 verschillende types gevonden (Carmelez 1980, 47 en 56). Maar dit vertaalt zich niet in het aantal gekende vindplaatsen (Carmelez 1981, 71). Behalve in Kerkhove, werden in het Naamse Anthée (De Maeyer 1940, 236), Maastricht (Kloosterman 2006, 40) en Cuijk (Elbers 1988, 28) fragmenten met stempels van

Securus aangetroffen. Andere plaatsen zijn mij niet bekend. Met betrekking tot de chronologie worden de activiteiten van Securus gedateerd tussen 130 en 160 n.Chr. (Carmelez 1980, 47).



De in Maastricht gevonden stempel (Kloosterman 2006, Plaat 12)



De beide stempels van Securus, links en rechts van de gietuit, gefotografeerd met scheerlicht, RAMS00451



Profielfoto van het Stuart 149 mortarium randfragment RAMS00451

Het tweede randfragment van een Stuart 149 (RAMS00452) afkomstig van de site Kerkhove-Kouter, is voorzien van de stempel VICTOR of VICTORF. Deze pottenbakker, die vermoedelijk Victorinus heette (Docquier 1985-1986, 159), was werkzaam in Pont-sur-Sambre⁴ (Loridant 2002, 431). Enkel de eerste drie letters van de naamstempel bleven bewaard. Door de talrijke vondsten van fragmenten met zijn naam kunnen we eerder spreken van een bedrijf. Jules Docquier somt in

zijn artikel de vindplaatsen op van 74 mortaria fragmenten voorzien van de VICTOR(F) naamstempel (Docquier 1985-1986, 160). In Bavay werden 14 stempels van 8 verschillende types opgegraven (Carmelez 1981, 49). Het verspreidingsgebied van de wrijfschalen van Victorinus omvat de Romeinse heirbaan Bavay-Tongeren, de valleien van Samber en Maas en de benedenloop van de Rijn (Loridant 2002, 433).

Regio	Vindplaats	Aantal		Regio	Vindplaats	Aantal		
Frankrijk	Arras	1		BE - Luik	Amay	3		
	Avion	1			Ambresin	1		
	Bavay	23			Boirs	1		
	Beaumont	1			Clavier-Vervoz	2		
	Boulogne-sur-Mer	3			Haccourt	1		
	Henin-Liétard	1			Lixhe	1		
	Lewarde ⁵	1			BE - Luxemburg	Izier	2	
	Noyelle-Godault	1				Sant-Mard	1	
	Tilloy-le-Henin	1			BE - Vlaanderen	Asse	1	
						Tongeren	4	
BE - Henegouwen	Aiseau	1		Nederland ⁷	Velzeke ⁶	4		
	Angre	1			Aardenburg	1		
	Angreau	1			Arentsburg	4		
	Baudour	1			Cuijk ⁹	1		
	Binche ⁸	1			Hoogeloon	1		
	Fontaine-Valmont	1			Maasbracht	1		
	Liberchies	3			Poortugaal	1		
	BE - Namen	Anthée	5			Schajk	1	
		Maillien	1			Duitsland	Xanten ¹⁰	Meerdere
		Ronchinne	1					
Taviers		1						

Vindplaatsen van wrijfschalen met stempel VICTOR of VICTORF (Docquier 1985-1986, 160 en voetnoten)

⁴ Blijkbaar werden vanaf het begin van de 2de eeuw de activiteiten verplaatst van Bavay naar secundaire agglomeraties zoals Pont-sur-Sambre (Loridant 2002, 431).

⁵ Gricourt 1967, 705

⁶ Rogge 1978, 100

⁷ Kloosterman 2006, 54 e.v.

⁸ Ansieau, Hanut 2012, 71

⁹ www.cuijk.nl/nieuws/doorzoeken-van-de-opgegraven-grond-van-de-grotestraat-geeft-nog-meer-geheimen-prijs

¹⁰ Liesen 2006, 193 e.v.

De periode waarin de productie plaats vond werd in de loop ter tijden aangepast. Initieel werd 90 - 160 n.Chr. vooropgesteld (Carmelez 1981, 50). Dit sproot voort uit het feit dat rond 180 - 190 een atelier in Pont-sur-Sambre afbrandde en de productie aldaar stopgezet werd (Delmaire 1972). Maar tijdens opgravingen in 1989 werden een aantal stortplaatsen met wrijfschaalfragmenten

van Variatus en Victor gevonden (Loridant 2002, 431) en door de studie van deze vondsten wordt nu aanvaard dat Victorinus werkzaam was op het einde van de tweede en in de derde eeuw (Willems 2005, 25).

Tot slot wil ik Hendrik Hameeuw bedanken voor zijn pertinente adviezen en voor het verzorgen van de illustraties.



Detail van het te Kerkhove-Kouter opgegraven mortarium randfragment (RAMS00452) met stempel van Victor, gefotografeerd met matig scheerlicht.



Hier is duidelijk te zien dat we met een Stuart 149 te maken hebben, RAMS00452.

Bibliografie

- Ansieau C., Hanut F. 2012: Binche/Waudrez : un patrimoine en voie de destruction ? Ramassage de surface dans la zone du vicus, in: *Chronique de l'Archéologie Wallonne* 19, 70-72.
- Carmelez J.-C. 1980: Les pelves du musée de Bavay, in: *Archéologie et Pédagogie. Fouilles et études* 2, 29-61.
- Carmelez J.-C. 1981: Les pelves du musée de Bavay (suite), in: *Archéologie et Pédagogie. Fouilles et études* 3, 41-83.
- Danau M. 2017: Uit het RAMS-depot: In Kerkhove opgegraven randfragmenten van in Bavay vervaardigde wrijfschalen met pottenbakkersstempels van VERERIUS en F. VINIS, in: *West-Vlaamse Archeokrant* 95, 93-98.
- Danau M. 2018: Een *terra sigillata*-fragment opgegraven te Kerkhove van een versierde kom afkomstig uit het Satto-Saturninus-atelier van Chémery-lès-Faulquemont, in: *West-Vlaamse Archeokrant* 98, 60-66.
- De Cock S. *et al.* 1996: Multidisciplinaire onderzoeksresultaten uit de "haven"komstructuur van de Gallo-Romeinse baanpost te Kerkhove (Gem. Avelgem), in: *West-Vlaamse Archaeologica* 12, 33-73.
- Delmaire R. 1972: Les mortiers de pont-sur-Sambre et l'atelier de Brariatus, in: *Septentrion* 2, 46-53.
- De Maeyer R. 1940: *De overblijfselen der Romeinsche villa's in België. De archeologische inventaris*, Antwerpen: De Sikkel.
- Docquier J. 1985-1986: Potiers fabricants de mortaria d'époque gallo-romaine. Essai de datation – première partie, in: *Bulletin du Cercle archéologique Hesbaye-Condroz*, XIX, 135-166.
- Elbers H. 1988: Romeinse resten in het centrum van Cuijk, in: *Jaarverslag van de Archeologische Werkgemeenschap voor Nederland, Afdeling Nijmegen en Omstreken* 21, 28-29.
- Gricourt J. 1967: A propos d'une marque sur Pelve découverte à Lewarde (Nord), in: *Revue du Nord* 195, 703-714.
- Kloosterman R. 2006: *Wrijfschaalstempels uit het archief van prof. dr. J.E. Bogaers (1926-1996)*, Nijmegen: Auxilia.
- Liesen B. 2006: Reibschalen aus der Colonia Ulpia Traiana, in: *Xantener Berichte* 14, 193-212.
- Loridant F., Ménard R. 2002: Les mortiers dits "de Bavay". Une des productions de Pont-sur-Sambre (Nord), in: *SPECAG, Actes du Congrès de Bayeux*, 431-435.
- Rogge M. 1978: Kataloog van de vondsten uit de Gallo-Romeinse nederzettingen van Zottegem-Velzeke, in: *Oudheidkundige opgravingen en vondsten in Oost-Vlaanderen VIII*, Gent: Provinciebestuur Oost-Vlaanderen, 65 - 128.
- Willems S. 2005: Roman pottery in the Tongeren reference collection Mortaria and coarse wares/Romeins aardewerk in de Tongerse referentiecollectie Wrijfschalen en gewoon aardewerk, *VIOE-Rapporten* 01, Brussel: VIOE.
- <https://www.cuijk.nl/nieuws/doorzoeken-van-de-afgegraven-grond-van-de-grotestraat-geeft-nog-meer-geheimen-prijs> (gelezen op 13-04-2018)
- http://www.utrechtaltijd.nl/bekijken/detail/provinciaal-archeologisch-depot-utrecht_1490 (gelezen op 3-08-2018)